

Nagy Károly

A magyarságtudat őrszigetei

1. Szórványosodás

A Magyarországon kívül élő magyarok etnikai tömbjeinek legtöbbször töredezik.

Dávid Zoltán „A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene” című, a Valóság 1980. augusztusi számában megjelent tanulmányában rámutat arra, hogy Csehszlovákiában a magyarságnak már igen nagy száma kétnyelvű helységekben lakik. Gál Zsuzsa 1979-ben megjelent tanulmányában (*Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*, Academic Press, N.Y., 1979.) azt írja, hogy 1920-ban a burgenlandi Felsőőrnek még háromnegyed része magyaroké volt, de 1971-re már csak egynegyede beszélt magyarul.

Semlyén István *Hétmilliárd lélek* című, a Kriterion Kiadónál 1980-ban megjelent könyvében ezt írja Románia magyarságáról: „A magyar etnosz mintegy negyed része (kb. 400 000 lélek) köztudottan olyan diaszpórában él, melynek mindössze 5-15 százalékát képviseli”.

A nyugati országokban is tapasztalható az eddig kisebb-nagyobb tömbökben élő magyarok széttelapulása: Torontóban, Clevelandban, New Brunswickon és másutt is megszűnőben vannak, vagy már el is tűntek a „magyar utcák”, magyar negyedek, magyar városrészek.

Mi az oka ennek a szétszóródásnak? Nyugaton rendszerint az a folyamat okozza, amit a szociológia „szuburbanizálódásnak”, szabad fordí-

tásban „kertvárosiasodásnak” hív. Mihelyt a nyugati városlakó megteheti: kiköltözik a zöldövezetbe és onnan jár be munkahelyére.

Közép-Európában a városiasodás, az iparosodás járul hozzá legnagyobb mértékben a magyar tömbök feldarabolódásához. Illyés Gyula így elemzi ezt a jelenséget abban az előszóban, amit Janics Kálmán *A hontalanság évei – a szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után, 1945–1948* (Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, kiadása, 1979), című könyvéhez írt:

Mintha a történelem legújabb kori menete is a nemzeti kisebbségek léte ellen irányulna. Az iparosítás központosít, városokat duzzaszt, sőt kelt életre, a városok pedig az állam nyelvének – a hivatali nyelvnek – asszimiláló gócai. Nem is nagy tervszerőség kell ahhoz, hogy a népnyomorító erők még az összefüggő kisebbségi területeket is szétdarabolják, a gyárak idevágó elhelyezésével, a lakosság áttelepülésének célzatos irányításával.

Az előbb idézett Semlyén István statisztikai kimutatják ennek a folyamatnak a sebességét is: adatai szerint 1966 és 1977 között Kolozsvár magyar lakossága a város 41,41 százalékáról 32,59 százalékára csökkent, Marosvásárhelyé 69,59 százalékról 53,60 százalékra, Aradé 24,60-ról 17,55-re, Nagyváradé 51,42-ről 41,66-ra és Nagybányáé 32,85-ről 21,42-re.

A szétszóródás természetesen meggyorsíthatja az asszimilálódást. „Az egyre gyorsuló városi fejlődés, a munkahelyeken és az oktatásban elkerülhetetlen kétnyelvűség, a vallási, társadalmi és nemzeti kötelékek lazulása következtében megnövekvő vegyes házasságok valamennyi országban ugyanazt a folyamatot indították el” – írja Dávid Zoltán. Hegedűs István 1979-ben a kanadai magyarokról írva hivatalos statisztikákkal mutatja ki, hogy fokozatosan csökken igyekezetük a magyar nyelv megtartására az évtizedek folyamán (*Poliphony, Multicultural History Society of Ontario, Vol. 2, No. 2–3, 1980*).

Semlyén István könyvének becslése szerint Romániában a magyar anyanyelvű gyermekek mintegy 20-25 százalékának nincs rá módja,

hogy saját nyelvén tanuljon meg írni-olvasni. Szépfalusi István 1980-ban kiadott felmérése szerint – amely 1701 ausztriai, zömmel protestáns magyar adatait dolgozza fel – „Ahol mindkét szülő magyar anyanyelvű, vagy a nem magyar fél megtanult magyarul, ott gyermekeik átlag 85 százaléka beszél magyarul”, de ahol csak az egyik szülő magyar, ott csak a gyermekeik 18 százaléka tud jól, vagy gyengén magyarul. (Szépfalusi István: *Lássátok, halljátok egymást! – Mai magyarok Ausztriában*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1980.)

Széthullóban, megszűnőben tehát a Magyarországon kívül élő több mint 5 milliónyi magyarság? Nem, vagy még nem.

Mert a szórvánnyá széledés helyett sok helyen kialakult, máshol most alakul a magyarságmegtartásnak egy már nem tömbben élő természetességű, de még nem is szétszóródott egyediségben küszködő új közösségi módozata: a sziget életforma, amely egyre kevésbé függ a lakóhelytől, a városba be- vagy a városból kivándorlástól, mert egyre inkább az önkéntes vállaláson és felelősségtudaton alapul.

Tíz éve élesztgeti, buzdítja, támogatja Anyanyelvi Konferenciánk ezt a vállalást és felelősségtudatot.

Munkásságunk második évtizedébe lépve fel kell mérjünk: milyen lehetőségei, adottságai, szükségletei vannak ennek az új közösségi életformának, a lassan világszerte kialakuló magyar archipelágónak, hogyan támogathatja anyanyelvi mozgalmunk legjobban a magyarságtudat, a magyarságmegtartás őrszigeteit, a magyarság e külföldi közvetítőállomásait.

2. A magyar archipelágó

szigetei néhol a korábbi etnikai tömbök megmaradt csoportjaiból állnak, másutt a már szétszóródottabb, vagy akár eredetileg is szórványosabbra települt családok, egyének együttműködésének eredményei.

Az együttműködés formája sokféle lehet: szervezet, iskola, kulturális egyesület, egyház – az adottságoktól és igényektől függően. A nyugati országok magyar szigeteiről –, amelyeknek száma is és jelentősége is megnőtt az 1956-os forradalom óta – az utóbbi években több helyen is olvashattunk ismertetőket. Az európaiak némelyikéről pl. Czigány Lóránt írt a *Nyelvünk és Kultúránk* 1979 szeptemberi számában „A nyugati magyar irodalom műhelyei” címmel, az amerikaiakról Borbándi Gyula adott bővebb áttekintést az *Új Látóhatár* 1980 májusi számában „Az amerikai magyar irodalom intézményei” címmel, a kanadai magyar szigetek történeti és jelenkori áttekintését pedig a *Poliphony* című folyóirat foglalta össze (2. évf. 2–3. sz.) Papp Zsuzsa szerkesztésében.

A szigetek három legfontosabb ismertető jege az autonómia, a kettősségtudat és a vállalás.

A szigetek önállósága, függetlensége jó esetben nem légtüres tér, a falakkal, a függönyökkel, az ideológiákkal vagy az egymás ellen uszítással kirekesztettek vagy kirekesztők kóros elidegenedtségének a lelkiállapotát tükrözi. Olyan autonómia lehet ez az alapállás – Csoóri Sándor 1981 márciusában New Yorkban elmondott helyzetmegállapítása szerint –, ami „bármennyire kiszolgáltatott az otthoni többség akaratának, illetve helyzetének, viselkedésével, kultúrájával és közvetítő képességével diplomáciai viszonyt” jelent mind etnikai, mind lakóhelyi tömbje felé.

A kétnyelvűség, a kétkultúrájúság olyan „érzelmi ködöktől mentes, egészséges kettős tudat kialakulását” teheti ennek az autonóm szigetlétnek az alapjaivá – ahogy Mészöly Miklós is megfigyelte külföldi útja során az 1981. januári *Jelenkorban*, közölt beszélgetése szerint –, amely „jogos önérzettel” képviselhet a világ minden pontján „minden nézetkülönbségen túlmutató osztatlan magyar érdekeket”.

Az autonóm, önérzetes kettősségtudat választással, vállalással kezdődik. Jó és pontos megfogalmazását adja ennek a folyamatnak Beke György, amikor az 1981. február 7-i *Élet és Irodalomban* a *Fölöttük a havasok* című új könyvéről beszél.

A székely falvakban végighaladhatott valaki az életen úgy is, hogy el sem gondolkozott azon, miben is áll az ő magyarsága. Egyszerűen beleszületett egy keretbe, nyelv, szokások, hagyományok körébe, és ezt továbbadta a gyermekeinek. De a Székelyföldről elkerülő magyar nemcsak Bukarestben, mindenütt nyomban választás elé kerül.

A választás pedig latolgatása annak, hogy mit ér az, amit megőrizhettek, vagy elhagyhatok? A nyelv, amely addig csak a közlés eszköze volt számára, lelki vagyona lesz, vagy nem lesz, a hagyomány kapocs lesz, vagy nem lesz a szüleikhez, nagyszüleikhez, a tudata mélyén magával hozott világhoz.

Ilyenkor éli át mindenki a maga magyarságát: akkor is, ha tudatos sorsként fogadja el, de akkor is, ha többé tudni sem akar róla. Ez utóbbi csak látszatra egyszerű, lelki viaskodások és drámák vagy éppen gyűlölködések, belső összeomlások magját hordja magában. Az előbbi választás többletet kíván, munkában, tudásban – egyebek között nyelvtudásban és nyelvvédelemben –, jellemszilárdságot, nemzeti öntudatot.

A szigetéletforma természetesen magában hordja a torzulás veszélyeit is. Mennél jobban megtanul a szigetlakó „szigetül”, annál jobban elfelejthet „kontinensül”, ha nem vigyáz. Mire a kontinens és a szigetek közti üzenetek megteszik útjukat – vagy ha az üzenethordó előítéletes – értékét vesztheti a tudatformáláshoz szükséges információ. De mással nem pótolható értékeket is nyújthat a sziget, hiszen Darwin is szigeten fedezte fel az élet néhány egyedi formáját a tudomány számára. A távlat is előnyös lehet: a kontinensen a fáktól néha nem látszik az erdő, a szigetről néha új összefüggéseket tesz lehetővé a rálátás.

3. A „szigetek” feladatai

A sziget életforma eddig kialakult sajátosságai és lehetőségei szerint mit tűznek ki célul a magyar szigetek, milyen feladatokat vállalnak?

I. Elsősorban: *megtartani*, művelni és a következő nemzedékeknek megtanítani a magyar nyelvet és kultúrát, a magyar nép-, nemzet- és történettudatot. Ez az alap, ez a sziget megmaradásának, értelmének is a biztosítéka. A megmaradáson, az önművelésen és átörökítésen túl is vannak feladatkörök, amelyek vállalásával a szigetek pótolhatatlan szolgálatokat tesznek az összmagyarságnak.

II. A szigetek *kiegészítő* munkája fokozhatja a kontinens és a többi sziget hatását, megsokszorozhatja a lehetőségeket. Ha egyik, vagy másik sziget korlátozottságai nem engedik meg egy-egy történelmi vagy társadalmi létkérdés nyitott megtárgyalását – a többi sziget nyilvánosságot adhat a témának. Ha a kontinens nem teszi lehetővé a szabad művészi kísérletezés vagy a társadalomtudományi, politikai elemzés néhány formáját, akkor a szigetek némelyike biztosíthat ilyen lehetőséget.

III. A számos kiváló egyéni teljesítmény fontosságát felismerve a *közvetítés* feladatát is egyre több magyar sziget vállalja rendszeresen. Magyar nyelvet és kultúrát, magyar múltat és jelent más nyelvűek számára ismertté tenni ugyanolyan fontos, mint külföldi művészi, társadalmi valóságokat magyarra fordítani.

Aránylag kis létszámunk, földrajzi és nyelvi elzártságunk, történelmi, hatalmi függőségeink határain emelkedünk felül magyar szigeteink – úgyis mint kétirányú közvetítő állomásaink – segítségével.

Tanulságos, követendő példákat adnak a szigetek eredményes munkájára – hogy a számos többi közül csak néhány kiemelkedő példát soroljunk – a magyar tudományos és oktatási intézmények, a folyóiratok, könyvkiadók, színházak és egyházak mellett a kisebb kulturális körök is, mint az Ungvári Állami Egyetem fiatal magyar írói alakította Forrás Stúdió, a vágssellyei Vörösmarty Klub, a nagyváradi Ady Endre, a Csíkszeredai Tamási Áron, a bécsi Bornemisza Péter, a hollandiai Mikes Kelemen, a londoni Szepsi Csombor, és az amerikai Bessenyei György meg a Magyar Baráti Közösség körök, a bukaresti Petőfi Ház és a torontói Magyar Ház, az erdélyi táncmozgalom és az amerikai magyar néptánc mozgalom, a jugoszláviai anyanyelv-

ápolási mozgalom és az amerikai hétvégi magyar iskolák, a felvidéki színjátszó mozgalom és a nyugati magyar cserkészcsapatok magyar nyelv- és kultúra gondozó programjai.

Hosszan folyhatna még a sorolás, bár a névsor nem közismert: a szigetek – de a kontinens is – ritkán értesülnek és ritkán tudósítanak egymásról.

4. Kommunikáció

A szigetek közhasznú, jó működésének kulcsa a kommunikáció, az alapos, folyamatos, minden irányú tájékozódás és tájékoztatás a kontinens és a szigetek között.

Anyanyelvi Konferenciánk elkövetkező éveinek – az eddig sikerrel végzett pedagógiai és kulturális munka folytatása mellett – egyik leg-
alapvetőbb és legfontosabb munkaterülete kell legyen lehetővé tenni, megteremteni és folyamatosan támogatni minden olyan módozatot, ami világszerte élő magyarságunk egymásról való állandó tájékozódását biztosítja.

Nem könnyű feladat ez. Végzi is már sok részletét a Konferencia értekezletein, tanfolyamain, ösztöndíjprogramján és *Nyelvünk és Kultúránk* című, egyre nemzetközibb áttekintést nyújtó folyóiratán keresztül. De e tájékozási módozatok némelyike még ma is, az Anyanyelvi Konferencia 10 éves, eredményes működése után is kivételes, néha esetleges, van úgy, hogy akadályozott, korlátozott és nem természetes, magától értetődő, intézményesített, mindennapi kenyérként biztosított lehetőség.

Vegyünk számba néhány fontos példát és tennivalót. A nyugaton termő magyar költészet most már kezd egyre ismertebbé válni Magyarországon, hazai folyóiratokban egyre rendszeresebb a jelenléte. Sokunk kitartó, biztató, meggyőző munkálkodása, még többek türelmes, a jó ügyért a nehézségeket is áthidalni kész szakmunkája eredményeként megszületett korunk nyugati magyar költészetének egy hazai antológiája is.

Nem lehet kétséges előttünk, hogy tovább kell haladjunk ezen az úton. Hiszen a nyugati magyar prózaírókat még alig ismeri a magyarországi olvasó, műveik eddig még csak elvétve jelentek meg hazai folyóiratokban. Ideje az ő novelláikat, esszéiket, regényrészleteiket is antológiában elérhetővé tenni Magyarországon.

De a nyugati magyar irodalom és általában a kultúra műhelyei jórészt ismeretlenek a magyarországi olvasók előtt. Mi nyugaton minden magyarországi újságra, folyóíratra előfizethetünk és erre biztatjuk olvasóinkat, tanítványainkat és egymást. Magyarországra viszont még mindig csak nagy-ritkán engedik be például két legjelentősebb nyugati magyar irodalmi folyóiratunknak: az *Új Látóhatár*nak és az *Irodalmi Újságnak* egy-egy számát. A legelmaradottabb állapotok ebből a szempontból a Magyarországgal szomszédos országok némelyikében uralkodnak: az ott élő magyarság még a magyarországi irodalmi termékekhez is korlátozva jut hozzá, de másutt élő magyarokról szinte egyáltalán nem engedik értesülni.

Mi nyugaton minden magyarországi és Magyarországgal szomszédos országbéli konferenciára, találkozóra, kiállításra, előadássorozatra elfogadhatjuk a rendezők meghívását akkor is, ha minket ezért néhány szélsőséges indulat kritizál. Még mindig előfordul azonban az, hogy nyugati kulturális műhelyeink, szigeteink találkozóra, konferenciáira, műsoraira nem engedik el Magyarországról és a Magyarországgal szomszédos országokból azokat, akiket mi előadónak, vagy vendégnek meghívunk.

Mi nyugaton sűrűn biztosítjuk Magyarországról, a Magyarországgal szomszédos és a nyugati országokból meghívott írók, költők, történészek, irodalmárok, tudósok, tanárok, művészek előadó-körútjait, amelyek során végigjárják kulturális szigeteinket, ahol előadások és személyes beszélgetések, találkozások közben ismerkedünk össze egymással és tanulunk egymástól. Nyugati magyar képzőművészek, természettudósok és muzikusok magyarországi meghívása ugyancsak örvendetesen sűrű már.

De nyugati magyar költőinket, íróinkat, publicistáinkat, történészeinket, társadalomtudósainkat is meg kell hívni a mi vendégeinkhez hasonló előadó és író-olvasó találkozó körutakra, hogy a magyarországi és a szomszéd országok béli egyetemek, művelődési társulatok, klubok, egyesületek érdeklődő közönségével találkozhassanak rendszeresen országszerte.

Ha az Anyanyelvi Konferencia célja az – márpedig az –, hogy mindenütt támogassa a magyar nyelv és kultúra megtartását és közvetítését, akkor alapként meg kell teremtsen azt a lehetőséget, hogy a megtartani, a közvetíteni kívánatos és vállalt magyar nyelv és kultúra mindenütt folyamatosan, természetesen elérhető is legyen.

5. A jövő

Fenyegetett jövőjű világunkban mi lehet a magyar archipelágó jelentősége, szerepe?

Kölcsönözzük Adytól a szót: „szükség és érték”. Mert, mint ahogy Csoóri Sándor mondta most márciusi beszédében New Yorkban: „A világ tizenhatmilliónyi magyarsága egy új közérzet, egy új közmeg-egyezés mondatait keresi, formálja”, „egy szellemi haza megalapozásához”. Ehhez a hazaalapozó, jövőformáló munkához minden egyes szigetünk – mint ahogy a tömbök és a szórványok is: a magyarság minden egyes nemzetgyarapító lelkiismerete és akarata – nélkülözhetetlen.

(1981)

(*Nyugati Magyar Tanulmányírók Antológiája, 1987, EPMSz*)